

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI METAFORALARNING QIYOSIY TAHLILI

Mo`minova Shahlo Akmal qizi

F.f.f.d dots.

Yusupova Nargiza Rustamjon qizi

Annotatsiya: Maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi metaforalarning lingvistik va semantik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinib tillardagi o'xshash va farqli jihatlari chuqur o'rganilgan. Olimlarning nazariyalari tahlil qilinib, ularning ilmiy qarashlari asosida metaforaning mohiyati to'liq ochib beriladi.

Kalit so'zlar: analogiya, abstrakt tushunchalar, interaksiya, ijtimoiy obraz, tenor, vehicle

Metafora – soʻz yoki iboralarni koʻchma maʼnoda, oʻxshashlik asosida ishlatish orqali nutqqa taʼsirchanlik qoʻshadigan badiiy tasvir vositasidir. U obyektlarning oʻxshashligiga, shakli, rangi va harakatiga tayanadi. U adabiyot va nutqda ishlatiladigan badiiy tasvir vositasi hisoblanadi. Bir narsani boshqa narsaga oʻxshatib, “dek” , “kabi” soʻzlarini ishlatmasdan ifodalaydi. Yaʼni biror bir predmet yoki tushunchani boshqa bir predmetning nomi bilan tasvirlaydi. Metafora ishlatilganda tasvir yanada chiroyli va taʼsirli koʻrinadi. U asosan sheʼr va matnlarda eng koʻp ishlatilib, oʻquvchining tasavvurini boyitadi. Sheʼriyat sulтони Alisher Navoiy asarlarida ham koʻp metaforalar uchraydi.

Metafora haqida koʻplab mashhur olimlar ish olib borishgan. Ular tilshunoslik, falsafa, adabiyotshunoslik sohalarida metaforaning qay usulda ishlashini tushuntirib berishgan. Quyida eng muhim olimlardan namunalar:

1. Aristotel. Metafora haqida eng birinchi ilmiy fikrlarni bildirgan faylasuflardan biridir. U metaforani nutq sanʼatining muhim vositasi deb hisoblagan. Uning fikricha, metafora bir narsani boshqa narsaga oʻxshashlik asosida koʻchirishdir.

Aristotel metafora haqida asosan ikkita asarida yozgan: “Poetics” va “Rhetoric”

U metaforani toʻrt turga boʻladi: jinsdan turga koʻcherish, turdan jinsga koʻchirish, turdan turga koʻcherish, analogiya asosidagi metafora. Masalan: “Hayot — yoʻl” degan metafora inson hayotini yoʻlga oʻxshatish orqali tushuntiriladi. Aristotelning fikricha, yaxshi metafora nutqni chiroyli, obrazli va taʼsirchan qiladi.

2. George Lakoff. George Lakoff zamonaviy metafora nazariyasining asoschilaridan biri. U metaforani faqat adabiy bezak deb emas, balki inson tafakkurining asosiy mexanizmlaridan biri deb hisoblaydi.

Uning fikricha, odamlar dunyoni metaforalar orqali tushunadi. Metafora til bilan birgalikda fikrlash tizimida ham mavjud.

Masalan: “Vaqt — pul” metaforasi.

Bu metafora kundalik nutqda ham ishlatiladi: “Vaqtimni behuda sarfladim” , “Vaqtini tejash kerak”

Lakoffning mashhur kitobi: “Metaphors We Live By”. Bu asarda metafora inson tafakkuri va madaniyatiga qanday taʼsir qilishi tushuntiriladi.

3. Mark Johnson. Mark Johnson George Lakoff bilan birga ishlagan faylasuf. U metaforani inson tajribasi bilan bogʻliq tushuncha deb hisoblaydi.

Johnsonning asosiy gʻoyasi: Metafora insonning jismoniy va kundalik tajribasi asosida shakllanadi. Masalan: “Kayfiyatim koʻtarildi”, “Ruhim tushib ketdi”

Bu yerda yuqori — yaxshi, past — yomon degan tajribaviy metafora mavjud.

Johnson shuni taʼkidlaydiki, metafora orqali inson abstrakt tushunchalarni va murakkab fikrlarni osonroq tushunadi.

4. I. A. Richards. I. A. Richards metaforani chuqur tahlil qilgan adabiyotshunos olimlardan biridir. U metaforaning ichki tuzilishini tushuntirib bergan.

Richards metaforada ikki muhim qism borligini aytadi: Tenor – asosiy maʼno yoki asosiy tushuncha. Vehicle – koʻchma maʼno beruvchi obraz. Masalan: “Hayot — daryo”. Hayot → tenor. Daryo → vehicle

Bu yerda daryo obraz orqali hayotning oqimga oʻxshashligi ifodalanadi. Richards metaforani ikki maʼnoning oʻzaro aloqasi orqali paydo boʻladigan obrazli fikr deb izohlaydi.

5. Max Black. Max Black metaforaning interaksiya nazariyasini ishlab chiqqan. U metaforani oddiy oʻxshatish emas, balki ikki tushuncha oʻrtasidagi faol oʻzaro taʼsir deb hisoblaydi. Uning fikricha, metaforada ikki obraz bir-biriga taʼsir qiladi va natijada yangi maʼno paydo boʻladi. Masalan: “Inson — boʻri”. Bu metafora orqali insonning shafqatsizligi, yovvoyi tabiati kabi xususiyatlari boʻri obrazi orqali tushuntiriladi. Max Blackning nazariyasi metaforani oddiy bezak emas, balki yangi maʼno yaratuvchi fikrlash jarayoni sifatida koʻrsatadi.

Quyida oʻzbek tilida keng ishlatiladigan metaforalar roʻyxati :

Inson xarakteri va sifatleri

1. Temir iroda
2. Oltin yurak
3. Tosh yurak
4. Sher yurak
5. Poʻlat sabr
6. Ochiq koʻngil
7. Muz yurak
8. Olov qalb
9. Koʻngil koʻzi
10. Qalb daryosi

Hayot va taqdir bilan bogʻliq metaforalar

11. Hayot yoʻli
12. Hayot daryosi
13. Taqdir yoʻli
14. Hayot sahnasi
15. Umr bahori
16. Umr kuzgi
17. Vaqt qanotlari
18. Taqdir sinovi
19. Hayot maktabi
20. Umr karvoni

Tabiat orqali ifodalangan metaforalar

21. Umid yulduzi
22. Baxt quyoshi
23. G`am buluti
24. Mehr quyoshi
25. Ilm nuri
26. Qalb osmoni
27. Orzu qanotlari
28. Baxt yulduzi
29. Umid nuri
30. G`am tog`i

Adabiy va obrazli metaforalar

31. So`z gavhari
32. Ko`ngil gulshani
33. Qalb olami
34. Fikr dengizi
35. Ilm xazinasi
36. Donishmandlik chirog`i
37. Orzu dengizi
38. So`z sehri
39. Ko`ngil torlari
40. Qalb nidosi

Kundalik nutqda ishlatiladigan metaforalar

41. Til zahri
42. Ko`z nuri
43. Bosh og`riq (muammo ma`nosida)
44. Yurak yarasi
45. Qalb jarohati
46. Ko`ngil yarasi
47. Fikr uchquni
48. G`azab olovi
49. Muhabbat olovi
50. Umid chirog`i

Ingliz tilida mashhur metaforalar

1. The classroom was a zoo
2. His brain is a sponge
3. Her voice is velvet
4. The internet is an ocean of information
5. His temper is a volcano
6. The city is a jungle
7. Her mind is a maze
8. The news was a dagger to my heart
9. His words were bullets

10. The project became a nightmare
 11. Life is a puzzle
 12. Life is a marathon
 13. Life is a battlefield
 14. Life is a highway
 15. The world is a village
 16. The market is a battlefield
 17. Politics is a game
 18. School is a ladder to success
 19. Experience is a teacher
 20. Failure is a stepping stone
 21. A wave of emotions
 22. A storm of protest
 23. A flood of ideas
 24. A mountain of work
 25. A sea of faces
 26. A river of tears
 27. A storm of applause
 28. A cloud of suspicion
 29. A ray of hope
 30. A spark of genius
 31. He is a walking encyclopedia
 32. She is a social butterfly
 33. He is a couch potato
 34. He is a night owl
 35. She is a bookworm
 36. He is a lone wolf
 37. She is a rising star
 38. He is a ticking time bomb
 39. She is a breath of fresh air
 40. He is a pillar of the community
 41. The wind was a wild horse
 42. The sun was a golden coin
 43. The moon was a silver ship
 44. The sky was a painted canvas
 45. The forest was a sleeping giant
 46. The road was a ribbon
 47. The night was a black blanket
 48. The stars were diamonds
 49. The clouds were cotton castles
 50. The rain was a curtain
- O`zbek va ingliz metaforalarining qiyosiy tahlili
1. Mazmun va ma`no jihatidan

Har ikkala tilda ham metafora bir tushunchani boshqa tushuncha orqali obrazli ifodalash uchun ishlatiladi. Ya`ni, ular nutqni ta`sirchan va chiroyli qiladi.

O`zbek metaforasi - Ingliz metaforasi - Ma`nosi

Hayot yo`li - Life is a journey - Hayot jarayoni

Ilm nuri - Knowledge is light - Bilim insonni yoritadi

Umid chirog`i - A ray of hope - Umid manbai

G`azab olovi - Anger is fire - Kuchli gazab

O`zbek va ingliz metaforalari asosiy vazifasi jihatidan bir xil — ular nutqni ta`sirchan qiladi. Biroq ular obraz manbasi va madaniy xususiyatlari bilan bir-biridan farq qiladi.

O`zbek metaforalari ko`proq tabiat, ruhiy holat va milliy an`analarga asoslanadi. Misollar: oltin yurak, ko`ngil gulshani, hayot daryosi, mehr quyoshi

Ingliz metaforalari esa kundalik hayot, texnologiya va ijtimoiy obrazlarga asoslanadi. Misollar: a social butterfly, a couch potato, a walking encyclopedia, a ticking time bomb.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko`rsatadiki, o`zbek va ingliz tillarida metaforalar nutqning muhim badiiy va ifodaviy vositasi hisoblanadi. Har ikki tilda metaforalar orqali insonning ichki kechinmalari, abstrakt tushunchalar va murakkab g`oyalar yanada aniq va ta`sirchan tarzda ifodalanadi.

Shuningdek, metaforalarning shakllanishi va qo`llanilishida har bir xalqning milliy mentaliteti, madaniyati hamda dunyoqarashi muhim ro`l o`ynaydi. O`zbek va metaforalari ko`proq tabiat, ruhiy holat va an`anaviy qadriyatlar bilan bog`liq bo`lsa, ingliz metaforalari kundalik hayot, texnologiya va ijtimoiy muhit ta`sirida shakllanadi. Demak, metaforalar nafaqat tilning bezagi, balki xalqning tafakkuri va madaniyatini aks ettiruvchi muhim lingvistik hodisa sifatida namoyon bo`ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Aristotle. Poetics. – New York: Dover Publications, 1997.
2. Aristotle. Rhetoric. – Oxford: Oxford University Press, 2007.
3. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
4. Johnson, M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. – Chicago: University of Chicago Press, 1987.
5. Richards, I. A. The Philosophy of Rhetoric. – Oxford: Oxford University Press, 1936.